

AMASRA'DA OSMANLI DÖNEMİ'NDE KİLİSEDEN ÇEVİRİLMİŞ BİR MABET: FATİH CAMİİ

Fatih Mosque: A Church Coverted to a Mosque During the Ottoman Rule

Ercan VERİM*

Özet: Bu çalışma Bartın ili Amasra ilçesinde yer alan Fatih Camii'nin mimari yapısını inceleyerek Bizans ve Osmanlı Dönemi'nde geçirdiği değişimi değerlendirmektedir. Fatih Camii'nin plan ve mimari özelliklerinin yanında bazı tarihî belgelerden elde edilen bilgilere göre IX. yüzyılda inşa ettirildiği tahmin edilmektedir. 1461 yılında, Fatih Sultan Mehmet'in Amasra'yı fethi sonrasında yapı camiye çevrilmiştir. Zamanla harap olan yapı 1887 yılında önemli bir onarım geçirmiştir. Son olarak da 2002 yılında Kültür Bakanlığı tarafından onarılmıştır. Yapı plan açısından doğu-batı istikametinde, dikdörtgen bir mekân kurgusuna sahiptir. Harim kısmı, tek sahınlı olarak düzenlenmiştir. Dış cephelerde Bizans Dönemi'nden kalma taş süslemeler bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Amasra, Fatih Camii, Bizans mimarisi, Osmanlı mimarisi

Abstract: This study examines the architectural style of Fatih Mosque in Amasra, Turkey and evaluates the changes it went through during the Byzantine and Ottoman periods. Considering some historical documents as well as its planning and architectural features, it appears that the structure was first built in the ninth century as a church. Following the Ottoman control of Amasra in 1461, the structure was transformed to a mosque. The structure underwent a serious renovation in 1887 and the last renovation was completed in 2002 by the Turkish Ministry of Culture. The structure has a rectangular plan set up in an east and west direction. The sanctuary part was organized as a single nave. Stone decorations from the Byzantine period still remain on the exterior sides.

Key Words: Amasra, Fatih Mosque, Byzantine architecture, Ottoman architecture

Giriş

Amasra, Karadeniz Bölgesi, Batı Karadeniz Bölümünde bulunan Bartın iline bağlı bir ilçedir. Kuzeyinde Karadeniz, güney batısında Bartın, doğusunda da Kuruçay ile sınırlanmıştır (Çizim 1-2).¹ Araştırma alanı olan Amasra, ilçe kent merkezi, ilçeye bağlı 30 köy ve üzerinde yerleşim olmayan bir adadan oluşmaktadır.²

Günümüzden yaklaşık 3000 yıl önce Amasra, "Sesamos" adıyla MÖ XII. yüzyılda, Fenikeliler tarafından kurulmuştur. Daha sonra kent sırasıyla, İyon, Dor, Kimmer, Lidya, Pers, Makedonya, Bitinya, Pontus, Roma, Bizans, Ceneviz, Osmanlı hâkimiyetine girmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında da bir nahiye olarak Zonguldak sınırları içinde kalmıştır.³

Sesamos adı MÖ III. yüzyılda Kraliçe Amastris tarafından Amastris olarak değiştirilmiştir. Kraliçe Amastris, Amasra'da yaşamış, Pers hanedanlığına mensup soylu bir kadındır. Amasra'da küçük bir krallık kuran Amastris ve ailesinin Dinast Hanedanlığı 70 yıl

* (Arş. Gör.), Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Isparta/Türkiye, e-mail: ercanverim67@gmail.com

¹ Reşat Kahramanoğlu-İsmail Aktaş, *Mitolojiden Gezginlere Bartın Kültür ve Turizm Envanteri*, Ankara 2007, s. 29.

² Erkan Aşçıoğlu, *Bartın*, Bartın 2001, s. 16.

³ Necdet Sakaoğlu, *Çeşm-i Cihan Amasra*, İstanbul 1999, s. 5.

kadar sürmüş, ancak Amastris ismi günümüze kadar ulaşmıştır.⁴ MÖ 70 yılında Amastris, Romalılar tarafından ele geçirilmiştir. Amasra MS 395 yılına kadar olan süreçte Roma hâkimiyetinde yaşamış ve günümüze ulaşan şehrin imarı büyük oranda bu tarihlerde yapılmıştır (Resim 1).⁵ 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle kent Doğu Roma sınırlarından kalmış Amasra'da Bizans dönemi başlamıştır. Hristiyanlığın ilk örgütlendiği yerlerden biri olan Amasra, Bizans devrinde önemli bir liman kenti hâline gelmiştir. Kente bu dönemde birçok kilise ve şapel yapılmıştır.⁶ Araştırmamızın konusu olan Fatih Camii de ilk olarak Bizans Dönemi'nde IX. yüzyılda inşa edilmiştir.⁷ IX. yüzyılda yaptırıldığı bilinen Fatih Camii'nin, Osmanlı Dönemi'nde camiye çevrilmesine kadarki durumu hakkında herhangi bir veri bulunamamıştır.⁸

1270 civarında Ceneviz egemenliğine giren Amasra, Osmanlı topraklarına katılana kadar önemli bir ticaret merkezi olma özelliğini korumuştur. Ceneviz döneminde Amasra'ya farklı olarak Ceneviz Şatosu inşa edilmiştir.⁹ Bin yılı aşkın süredir, Amasra'ya hâkim olan Hristiyan âleminin egemenliği, Fatih Sultan Mehmet'in 1461 yılında Amasra kentini ele geçirmesi ile son bulmuştur.¹⁰

Fatih Sultan Mehmet'in Amasra'yı fethinden hemen sonra Amasra'da bulunan iki kilisenin camiye çevrildiği bilinmektedir.¹¹ Camiye çevrilen bu kiliselerden biri Amasra Fatih Camii'dir. Osmanlı Dönemi'nde birtakım değişiklikler ve ilaveler yapılan yapı, günümüze sağlam bir vaziyette ulaşabilmiştir.

Fetihten sonraki ilk yıllarda Amasra'da kalabalık bir nüfusun olmadığı anlaşılmaktadır. Donanmadan iki gemi, kale muhafızı olarak 100'e yakın asker bu yıllarda Amasra'da bulunmaktadır. Yine bu tarihlerde Büyükada'da birkaç papazın bulunduğu bilgisi tarihî kaynaklarda geçmektedir. Daha sonraki yıllarda bölgeye Türkmenler yerleştirilmiştir.¹² XIX. yüzyıla gelindiğinde ise Amasra unutulmuş bir köy gibidir. Nüfusu oldukça az, eski kalıntıları da toprak altında kalmış bir yerleşim merkezidir.¹³ 400 yıl boyunca Osmanlı Devleti'nin pek yatırımda bulunmadığı Amasra'ya XIX. yüzyılın son çeyreğinde bazı resmî daireler yapılmış ve yol ağı iyileştirilmiştir.¹⁴

Osmanlı Devleti'nin ilk döneminde bir kaza, sonraları nahiye olan Amasra'nın bu durumu, Cumhuriyetin ilk yıllarında devam etmiştir. 1960 yılında belediye teşkilatının kurulduğu Amasra, 1986 yılında ilçe olmuştur.¹⁵

⁴ Ahmet Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, Cilt: 1, Kastamonu 1952, s. 24.

⁵ Christian Makek, *Stadt, Ara und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia*, Tübingen 1993, s. 88-89.

⁶ N. Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 38.

⁷ S. Eyice, "Fatih Camii", *TDVİA*, Cilt: 12, İstanbul 1995, s. 242; A. Gökoğlu, *a.g.e.*, s. 140; N. Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 153.

⁸ S. Eyice, "Fatih Camii", *TDVİA*, Cilt: 12, İstanbul 1995, s. 242; A. Gökoğlu, *a.g.e.*, s. 140; N. Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 153.

⁹ James Crow-Stephan Hill, "1991 Yılı Amasra Yüzey Araştırması", *T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, X. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1992, s. 24.

¹⁰ Semavi Eyice, *Küçük Amasra Tarihi ve Eski Eserleri Kılavuzu*, Ankara 1965, s. 37-38.

¹¹ Aşıkpaşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, (Çev. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç), İstanbul 2003, s. 234.

¹² S. Eyice, *a.g.e.*, s. 37-38.

¹³ William Ainsworth adındaki bir seyyah XIX. yüzyılda Amasra'ya gelmiş ve burada 145 evin olduğunu, 800 kadar nüfusun burada yaşadığını, kent her yerinde Yunan, Roma ve Bizans medeniyetine ait birçok eserin bulunduğunu anılarında yazmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. William Ainsworth, "Journey to Angora", *The Journal of the Royal Geographical Society of London*, Cilt: 9, Londra 1838, s. 234-235.

¹⁴ S. Eyice, *a.g.e.*, s. 37-38.

¹⁵ N. Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 132-138.

1. Amasra Fatih Camii

1.1. Yapının Yeri ve Adı

Fatih Camii, Bartın ili, Amasra ilçesi, Zindan (Kaleiçi) mahallesi, Kemere sokak, No: 3-7, 30 pafta ve 1915 parselde yer almaktadır (Çizim 3).

Yapı Amasra kent surları içinde yüksek bir tepede meyilli bir arazi üzerine inşa edilmiştir (Resim 2-3). Doğusunda Ceneviz Şatosu ve İçkale Mescidi, kuzeyinde Karadeniz, güneyinde Kaymakamlık lojmanı olarak kullanılan eski bir Rum evi, batısında da Amasra'ya adını veren Kraliçe Amastris Havuzu ve Roma Dönemi'nde yapılmış halk arasından Direkli Kaya olarak da bilinen Dikili Taş bulunmaktadır.

Bizans Dönemi'nde kilise olarak inşa edilen yapının adı kesin olarak bilinmemekle beraber kaynaklarda Eski Kilise ve Amasra Kilisesi olarak adlandırılmıştır. Amasra'nın fethiyle birlikte yapı Fatih Camii adını almıştır.¹⁶

1.2. Yapının Tarihçesi, Geçirdiği Değişiklikler ve Onarımlar

Fatih Camii hakkında ne Bizans ne de Osmanlı Dönemi'ne ait herhangi bir kitabe veya yapım tarihini gösteren başka bir yazılı belge bulunmamaktadır, ancak yapının inşa tarihi gösteren başka deliller vardır. Ambon sıvasının altında önceden ikon izlerinin bulunmakta olduğu dile getirilmektedir.¹⁷ 787-825 yılları arasında Amastris Metropolitliğinde bulunan Georgios'un ikon aleyhtarı olduğu göz önüne alındığında, bu yapının onun ölümünden sonra yapılmış olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁸ Bu sebeple yapının IX. yüzyılda yapılmış olduğu düşünülür.¹⁹ Muhtemelen de 856 yılındaki Rus baskınından sonra inşa edilmiş olmalıdır.²⁰

Amasra'nın 1461 yılında, Fatih Sultan Mehmet'in fethi sırasında bu kilise camiye çevrilmiştir. Fatih Sultan Mehmet üç köyün aşar vergisini, Amasra'nın üç mahallesinin gelirini ve çevrede yaşamış olup öldükten sonra mallarını bırakacak kimsesi olmayanların mallarını bu camiye vakfetmiştir.²¹

Kilisenin camiye çevrilmesini Âşıkpaşazade şu şekilde aktarmaktadır: “Bir eyi kiliseyi cami etti, hutbe-i İslam anda dahi okuttu.” 1461 yılında camiye çevrildikten sonra zengin bir vakıf camiye tahsis edilmiştir.²²

Fetihten sonraki yıllarda cami sahipsiz kalmış ve bakımsız hâle gelmiştir. 1887 yılında dış duvarları haricinde cami büyük bir onarım geçirmiştir. Bu onarımda harimi örtün ve yıkılma tehlikesi geçiren beşik tonoz örtüsü kaldırılmış ve bunun yerine caminin üstü ahşap düz tavan ve iki yöne meyilli kiremit çatıyla örtülmüştür.²³

Camiye çevrildiğinde minaresi olmayan yapıya, sonraki yıllarda bir minare eklenmiştir, ancak bu minarenin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemekle birlikte, yapılan bu orijinal minare günümüze gelememiştir.²⁴

1957 yılında tekrar bir restorasyon geçirmiş, son onarım ise Kültür Bakanlığı tarafından 2002 yılında yapılmıştır.²⁵

¹⁶ N. Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 153.

¹⁷ S. Eyice, “Fatih Camii”, *TDVİA*, s. 242; A. Gökoğlu, *a.g.e.*, s. 140; N. Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 153.

¹⁸ Georgios: M. S. 787-825 yılları arasında Amasra Piskoposu ve Bizans elçisidir. Ayrıntılı bilgi için J. Crow-S. Hill, *a.g.e.*, s. 23-24.

¹⁹ S. Eyice, “Amasra Kalesi'nde Fatih Sultan Mehmed Tarafından Camiye Çevrilmiş İki Eski Bizans Kilisesi Hakkında Notlar”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Dergisi*, Sayı: 131, 1952, s. 12-14; Hill-Crow, *a.g.e.*, s. 24.

²⁰ S. Eyice, “Fatih Camii”, *TDVİA*, s. 242; N. Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 153.

²¹ A. Gökoğlu, *a.g.e.*, s. 140.

²² Âşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 234.

²³ N. Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 153.

²⁴ Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul 1985, s. 17.

1.3. Plan ve Mimari Özellikler

Yapı, 19x11 metre ölçülerinde, dikdörtgen bir plana sahiptir. Doğu-batı istikametinde, tek sahnalı olarak düzenlenmiştir (Çizim 4). Kilise olarak kullanıldığı dönemde narteks ve ambon kısmı bulunan yapının, camiye çevrilmesiyle bu kısımlar iç mekâna dâhil edilerek harim kısmı genişletilmiştir. Caminin batısında ana giriş kapısı ve bu kapının önünde ahşap bir sundurma bulunur. Doğusunda apsis çıkıntısı, güneyinde mihrap ve minberi, kuzeyinde ise Osmanlı Dönemi'nde pencereden kapıya dönüştürülmüş bir açıklık bulunmaktadır. İki girişe sahip yapının, dört yönünde pencere açıklıkları vardır. Caminin güneydoğusuna da camiden ayrı bir de minare ilave edilmiştir.

a) Dış Tasvir

Yapının batı cephesi, ana giriş kapısının olmasından dolayı en gösterişli cephe olarak dikkat çekmektedir (Resim 4). Osmanlı Dönemi'nde bir süreliğine giriş cephesi olma özelliğini kaybetmiş olsa da günümüzde ana giriş kapısı bu cephede bulunmaktadır. Cephenin önünde ahşap direklere oturan, tek yöne meyilli üzeri kiremit kaplı çatıya sahip bir sundurma bulunmaktadır. Kilise olarak kullanıldığı dönemde bu bölümde bir narteksin bulunduğu kalan izlerden anlaşılmaktadır. Üç bölümlü ve iki katlı düzenlendiği anlaşılan bu narteks bölümünde iç mekâna açılan üç adet kapı açıklığının olduğu tahmin edilmektedir. Bunlardan sadece ortada yer alan en büyük açıklığın varlığını koruyabildiği görülmektedir. Bu kapının solunda yer alan açıklık ise Osmanlı döneminde taş ve tuğlayla örülerek kapatılmıştır. Diğer açıklık ise beden duvarlarına dâhil edilmiştir. Ana giriş kapısı ise dikdörtgen çerçeveli olarak ele alınmıştır. Kapının üst kısmında lento olarak yerleştirilmiş kabartmalı devşirme taş malzeme görülmektedir. Batı cephenin üst kısmında da iki sütunla üç bölüme ayrılmış üçüz kemer uygulaması göze çarpmaktadır.

Doğu cephesinde, apsis çıkıntısı bulunmaktadır. Bu bölüm dışı yarım yuvarlak şekilde taşırılmıştır. Bu bölüm iki kısa paye ile üç bölüme ayrılmış, bu bölümler pencere açıklığı olarak değerlendirilmiştir (Resim 5).

Güney cephesinde, üstte dört, altta iki yuvarlak kemerli pencere dizisi bulunur. Güney cephesinin doğu ucunda, sonradan kapatılmış bir adet açıklık bulunmaktadır (Resim 6).

Kuzey cephesinde, üstte dört, ortada iki, altta bir sıra pencere dizisi ve bir kapı açıklığı bulunmaktadır (Resim 7).

Minare güneydoğu yönde camiden ayrı, kare kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefeli biçimde ele alınmış olup düzgün taşlarla inşa edilmiştir (Resim 8).

b) İç Tasvir

Ana ibadet mekânı olan harime, batı ve kuzeyden iki kapı ile girilmektedir. Harim tek sahnalı ve dikdörtgen bir biçimde düzenlenmiştir. Harime sonradan narteks ve ambon bölümü eklenerek ibadet alanı büyütülmüştür. Ambon kısmı zeminden yüksek olduğu için bu alana 60 cm yükseklikte ahşap bir platform eklenmiş, bu bölüme geçiş kuzey yönden üç basamaklı ahşap bir merdivenle sağlanmıştır. Harim kısmının üzeri düz ahşap tavan ile örtülmüş, cephelerde açılan çok sayıda açıklıklarla mekânın aydınlatılması sağlanmıştır (Resim 9).

Harimin batı ve kuzey yönünde uzanan ahşap kadınlar mahfili bulunmaktadır. Bu mahfilin kuzeybatı köşesinin altındaki kısım da müezzin mahfili olarak düzenlenmiştir (Resim 10).

Caminin mihrabı güney duvarın ortasındadır, 1887 yılındaki onarımla beraber mihrap da yenilenmiş ve bugünkü hâlini almıştır.²⁶ Oldukça sade yapılan mihrap, iki kenardan payelerle

²⁵ N. Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 153.

²⁶ S. Eyice, "Fatih Camii", *TDVİA*, s. 242.

sınırlandırılmıştır. Payelerin üst kısmı da sütun başlıkları şeklinde son bulmuş, başlıklar piramit şeklinde ele alınmıştır. Uzun dikdörtgen bir form sergileyen mihrabın iç yüzünde, yukarıdan bir sivri kemerle sonlanan ve fazla derin olmayan niş yer alır (Resim 11).

Minber de 1887 yılındaki restorasyondan sonra orijinal özelliklerini kaybetmiştir.²⁷ Caminin geçirdiği onarımlarla beraber bugünkü şeklini almıştır. Ahşap malzemeden yapılmış olan minberin, herhangi bir orijinal özelliği kalmamıştır. Asıl minbere ait herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte günümüzdeki minberin 2002 yılında yapıldığı bilinmektedir (Resim 12).²⁸

c) Malzeme ve Teknik

Yapıda ana malzeme olarak taş ve tuğla kullanılmıştır. Duvarlar, taş ve tuğlaların alternatifli dizilimleri ile oluşturulan almaşık duvar tekniğinde yapılmıştır.

Devşirme malzeme, çoğunlukla Amasra'daki Roma Dönemi yapılarından getirilmiş ve daha çok duvar örgüsünde, kapı ve pencere alınlıklarında kullanılmıştır. Devşirme malzemelerin bazılarında kabartma şeklinde süslemeler görülmektedir.

Ahşap malzeme, minber, üst örtü, pencere açıklıkları, mahfiller ve girişteki sundurma da kullanılmıştır. Yapının bazı pencerelerinde de süsleme olarak alçı malzeme kullanılmıştır.

d) Süsleme

Caminin yıllarca bakımsız kalması ve sonrasında yapıların çok sayıda onarım çalışmaları nedeniyle yapı iç mekânında süslemeye dair herhangi bir uygulamadan bahsetmek mümkün değildir. Eski tarihlerde yapıda incelemelerde bulunan bazı araştırmacılar, cami duvarlarının iç kısmının fresklerle süslü olduğunu yazılarında belirtmişlerdir.²⁹

İç kısmın aksine, yapının dış cepheleri oldukça hareketlidir. Dört yönde taş süslemeler, tuğla dizileri ve kullanılan duvar teknikleri yapıya dışta hareketli bir görünüm kazandırmıştır.

Taş süsleme olarak yapının duvarları arasına yerleştirilmiş mermer plastik mimari parçalar, opus reticulatum duvar tekniği, kapı ve pencere alınlığında kullanılmış devşirme malzemeler dikkat çekmektedir.³⁰ Batıdaki giriş kapısının üzerinde bulunan devşirme malzeme en çok dikkat çeken öğelerden birisidir. Bu alınlıkta dört boğa başı girlandlarla birbirlerine bağlı bir şekilde tasvir edilmiştir. Bu girlandların üstüne, her iki boğa başı arasına gelecek şekilde, dairesel formu bitki ve çiçek motifleri kabartma olarak işlenmiştir (Resim 13). Yapının kuzeydoğusundaki bir pencerede de batı kapısındakine benzer figüratif taş kabartmalar, daha küçük boyutlu ele alınarak uygulanmıştır.

Yapıya gösteriş katan bir diğer husus ise opus reticulatum duvar tekniğidir. Amasra'daki yapılarda süsleme kuşakları olarak kullanılan duvar tekniği, yapının dört cephesi boyunca dolanmaktadır (Resim 14).

Alçı süsleme, apsis çıkıntısının iki köşesindeki pencereler, kuzey ve güney cephelerin üst sırasındaki pencerelerde alçı şebeke olarak görülmektedir. Bu süslemeler basit şekilde ele alınmış olup, son dönem uygulamalarıdır (Resim 15).

²⁷ S. Eyice, "Fatih Camii", *TDVİA*, s. 242.

²⁸ Bartın İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, *Bartın Kültür Varlıkları Envanteri*, Bartın 2011, s. 23.

²⁹ Bazı kaynaklarda, Ambon tonozunda İsa'nın Göğe Yükselişi'nin resmedildiği, narteks ve naosun duvarlarında da dini konuların işlendiği freskoların görüldüğü belirtilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. A. Gökoğlu, *a.g.e.*, s. 140; Bartın İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 23; N. Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 153.

³⁰ Opus Reticulatum: Köşegensel yerleştirilerek örülmüş kare şeklindeki taşlardan oluşan iki paralel dış yüzeyin arasına, bir tür beton doldurulmasıyla yapılan Antik Roma duvar örgüsü tipi veya süsleme tarzı. Ayrıntılı bilgi için bkz. A. Gökoğlu, *a.g.e.*, s. 140.

Karşılaştırma, Değerlendirme ve Sonuç

Amasra kent dokusu içerisinde hâkim bir tepede olması yanı sıra Bizans Dönemi'nde inşa edilmiş olup günümüze kadar ulaşabilmiş nadir eserlerden biri olan Fatih Camii; tarihi, konumu ve mimarisi bakımından bölgenin önemli yapılardan biri olma özelliği taşımaktadır.

İlk olarak IX. yüzyılda kilise olarak inşa edilen, 1461 yılında camiye çevrilen yapı plan ve mimari özellikleri bakımından birçok yapı ile benzerdir. En yakın örneği, 100 metre kadar ilerisindeki Kilise Mescidi'dir. Kilise Mescidi'nin de IX. yüzyılda yapılmış olması, Fatih Camii ile benzer özellikler göstermesinin ana nedenidir. Benzer olmalarının yanı sıra dikkat çeken bir diğer husus da her ikisinin de aynı dönemlerde camiye çevrilmiş olmalarıdır. Kilise Mescidi, Fatih Camii'ne göre biraz daha küçük boyutlarda ele alınmıştır. Küçük Kilise veya İçkale Şapel'i olarak da adlandırılan mescit, 13.5x7 metre ölçülerinde dikdörtgen bir plana sahiptir ve tek nefli olarak düzenlenmiştir (Çizim 5). Fatih Camii'nde olduğu gibi doğusunda apsis çıkıntısı, batısında narteks bölümü bulunur. Fatih Camii gibi bu yapının da iç mekânı sıvanarak, Bizans Dönemi'nden kalma fresklerin üstü kapatılmıştır. Devşirme malzeme kullanımıyla da ortak özellikler gösteren yapıya dıştan bakıldığında da Fatih Camii ile benzer olduğu görülmektedir.

Fatih Camii ile plan bakımından benzer özellikler taşıyan bir başka yapı ise Bursa'nın Nilüfer ilçesine bağlı, Gölyazı köyünde bulunan ve IX. yüzyıla tarihlenen bir kilisedir.³¹ Bu kilise de Fatih Camii gibi derinlemesine dikdörtgen bir plana sahiptir ve tek nefli olarak düzenlenmiştir (Çizim 5). Gölyazı köyündeki kilise ile Fatih Camii arasındaki fark ise apsis bölümünde, Fatih Camii'nde pencerelere yer verilirken, bu yapının apsisinde pencere açıklıkları görülmemektedir. İstanbul, Fatih ilçesinde, Millet Caddesi üzerinde bulunan bir kilise de plan ve mimari özellikleri bakımından Fatih Camii ile benzerlik göstermektedir. Kilisenin XIII. yüzyılda inşa edilen bir Bizans manastırının parçası olduğu tahmin edilmektedir.³² Bu manastırın ismi bilinmemekle birlikte, Kyra Martha Manastırı olduğu iddia edilmektedir.³³ Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra, Mustafa Çavuş tarafından camiye çevrilmiştir.³⁴ Yapı, dikdörtgen planlı ve tek nefli bazilikal plan tarzında düzenlenmiştir (Çizim 5). Apsis düzenlemesi, narteksinin üç bölümlü ve iki katlı olması da Fatih Camii ile benzeyen özellikleridir. Plan özellikleri dışında bu yapının duvarları da almalı sistemde örülmüştür.

Taş süsleme ve işçiliğini incelediğimizde de farklı uygulamalar dikkat çekmektedir. Şöyle ki, Roma mimarisinde duvar örgü tekniği olan opus reticulatum tekniği, Fatih Camii'nde süsleme amacıyla kullanılmış olan bir tekniktir. Normalde bu teknikte, kare şekilli taşlar, düzgün şekilde, bir kuşak hâlinde duvara tatbik edilirken bu yapının ve hemen yakınındaki Kilise Mescidi yapısının duvarlarına, yine kare şekilli taşlar küçük veya uzun kuşaklar hâlinde, farklı yerlere, düzensiz bir şekilde tatbik edilmiştir. Karmaşık gibi görünse de bu tekniğin yapıların cephelerinde uygulanması, eserlerin dış görünümüne hareketlilik katmıştır. Amasra'daki iki yapı dışında şehrin çıkışında bulunan ve Bedesten olarak adlandırılan Roma Dönemi'nde yapılmış bazilika yapısında da opus reticulatum tekniği görülmektedir (Resim 16).

Amasra dışında Batı Roma ve Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu sınırları içinde inşa edilmiş yapıların çoğunda bu tekniği görmek mümkündür. İtalya, Tivoli'deki Hadrian Villası dış duvarlarında, yine Roma'nın önemli kentlerinden biri olan Pompei şehrindeki bazı binaların dış cephelerinde, opus reticulatum tekniğini görmek mümkündür (Resim 16). Batı Roma'nın çöküşü ile bu teknik terk edilmiş, uzun bir süre de kullanılmamıştır. İlginçtir ki, Fatih Camii cephelerinde bu teknik yeniden karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında, yüzyıllar boyunca

³¹ Seçkin Demir, *Amasra'da Osmanlı Dönemi Eserleri*, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Bitirme Tez Çalışması, Erzurum 2003, s. 58.

³² Müller Wiener Wolfgang, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, (Çev. Ülker Sayın), İstanbul 2001, s. 184.

³³ Alexander Van Millingen, *Byzantine Churches in Constantinople*, Londra 1912, s. 262.

³⁴ M. W. Wolfgang, *a.g.e.*, s. 184; A. V. Millingen, *a.g.e.*, s. 262.

unutulmuş bu teknik, Leon Battista Alberti tarafından yapılan Rönesans dönemi yapısı olan, Palazzo Rucellai'de kullanılmıştır.³⁵

Kitabesi, vakfiyesi veya herhangi bir yazılı kaynağın olmadığı yapılarda tarihsel bir değerlendirme yapmak zordur. Bu tip yapıları için tarihlendirmeler, yapının bulunduğu alanda meydana gelmiş tarihî olayları inceleyerek ya da yapı ile benzer özellikler taşıyan başka örneklerin tarihleri göz önüne alınarak yapılabilir. Yapılan araştırma ve gözlemler sonucunda Bizans ve Osmanlı izleri taşıyan Fatih Camii'nin IX. yüzyılda kilise olarak inşa edilmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Bizans Dönemi'ndeki adının kesin olarak ne olduğu hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. 1460-1461 yıllarında Amasra'nın fethi üzerine bu kilise camiye çevrilmiştir. Anadolu topraklarında kiliseden camiye çevrilmiş birçok örnek bulunmaktadır. Bu yapılar doğal olarak birtakım değişikliklere maruz kalmışlardır. İç mekânları sıvanmış, mihrap, minber, vaaz kürsüsü, mahfil ve minare gibi mimari unsurlar yapılara ilave edilmiştir. Amasra Fatih Camii'nde de bu değişiklikler görülmektedir. Roma, Bizans ve Osmanlı mimarisinden izler taşıyan Fatih Camii bölgenin şekillenmesinde ve çevredeki kültürel çeşitliliğin artmasında önemli bir yere sahiptir. Yapının incelenerek okuyuculara sunulmasının hem bilim dünyasına katkı sağlayacağı, hem de bölgedeki benzer konularda daha sonra yapılacak araştırmalar için bir zemin oluşturması bakımından faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Kitaplar ve Makaleler

- Ainsworth, William, *The Journal of The Royal Geographical Society Of London*, Cilt: 9, Londra 1838.
- Alexander, Van Millingen, *Byzantine Churches Of Constantinople*, Londra 1912.
- Aşçıoğlu, Erkan, *Bartın*, Bartın 2001.
- Âşıkpaşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, (Çev. Kemal YAVUZ- M. A. Yekta SARAÇ), İstanbul 2003.
- Demir, Seçkin, *Amasra'da Osmanlı Dönemi Eserleri*, Atatürk üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü Bitirme Tez Çalışması, Erzurum 2003.
- Eyice, Semavi, "Amasra Kalesinde Fatih Sultan Mehmed Tarafından Camiye Çevrilmiş İki Eski Bizans Kilisesi Hakkında Notlar", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Dergisi*, Sayı: 131, 1952, s. 12-14.
- Eyice, Semavi, "Fatih Camii", *TDVİA*, Cilt: 12, İstanbul 1995, s. 242.
- Eyice, Semavi, *Küçük Amasra Tarihi ve Eski Eserleri Kılavuzu*, Ankara 1965.
- Gökoğlu, Ahmet, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Ansiklopedisi*, Cilt: I, Kastamonu 1952.
- Hill, Stephen- Crow James, "1991 Yılı Amasra Yüzey Araştırması", *T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, X. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1992, s. 44.
- Kahramanoğlu, Reşat-Aktaş, İsmail, *Mitolojiden Gezgine Bartın Kültür ve Turizm Envanteri*, Ankara 2007.
- Mack, R. Charles, "The Rucellai Palace: Some New Proposals", *Art Bulletin*, Cilt: 56, New York 1974, s. 17-29.

³⁵ Charles R. Mack, "The Rucellai Palace: Some New Proposals", *Art Bulletin*, Cilt: 56, New York 1974, s. 17-29.

Sakaoğlu, Necdet, *Amasra'nın Üç Bin Yılı*, İstanbul 1987.

Sakaoğlu, Necdet, *Çeşm-i Cihan Amasra*, İstanbul 1999.

Toros, Hüsameddin, "Amasra", *Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, s. 615.

Tuğlacı, Pars, *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul 1985.

Wolfgang, Müller Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, (Çev. Ülker Sayın), İstanbul 2001.

İnternet Kaynakları

<http://www.bartın.uzerine.com>

<http://www.duwardasunay.blogspot.com.tr>

<http://www.enwikipedia.com>

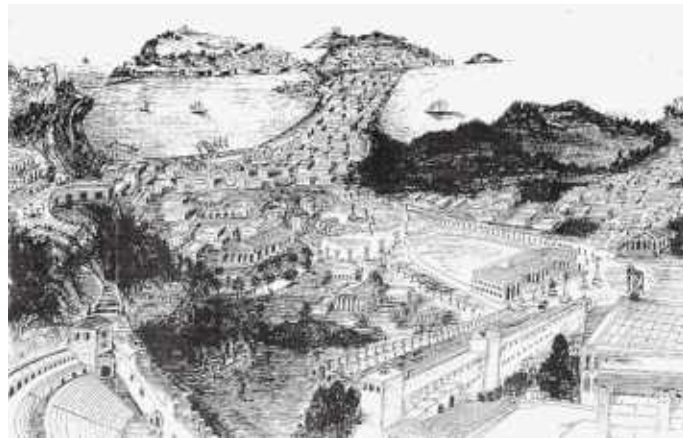
Resim ve Çizimler

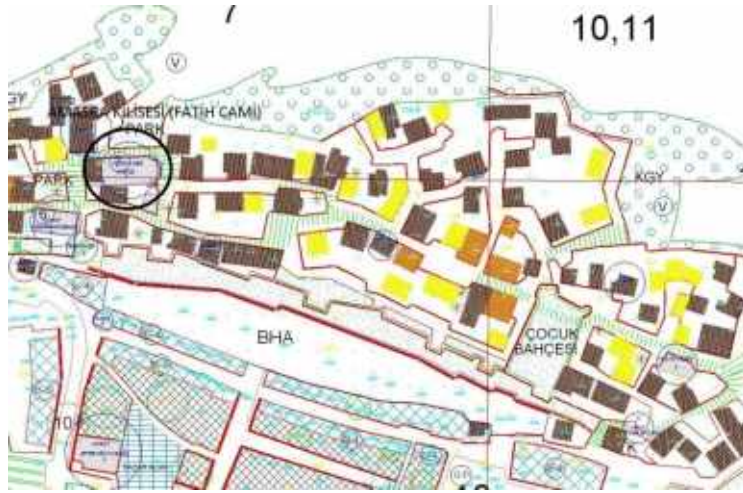
Çizim 1: Amasra İlçesi ve Çevresinin Haritası (www.bartın.üzerine.com, erişim tarihi: 23.07.2015)

Çizim 2: Amasra Kale Surları, Tarihî Yapıları ve Adaları Gösteren Harita (Sakaoğlu, 1999: 142)

Resim 1: Amasra'nın M.S. I-IV. Yüzyıldaki Durumu Gösteren Eski Bir Gravür (www.duvarDasunay.blogspot.com.tr, erişim tarihi: 02.10.2015)

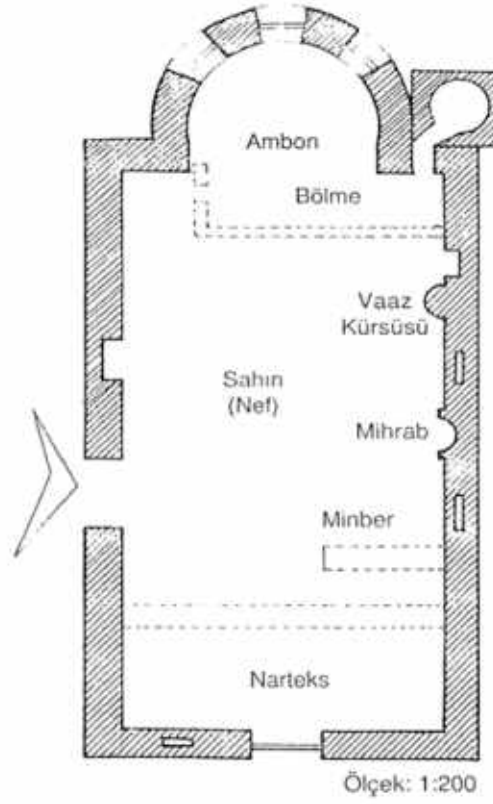
Çizim 3: Fatih Cami, Kent Paftası Konumu (Amasra Belediyesi)

Resim 2: Fatih Cami, Kuzey, Genel Görüntü (2014)

Resim 3: Fatih Cami, Batı, Genel Görüntü (2012)

Çizim 4: Fatih Cami Plan (Sakaoğlu, 1999, s. 153)

Resim 4: Batı Cephe (2014)

Resim 5: Doğu Cephe (2014)

Resim 6: Güney Cephe (2012)

Resim 7: Kuzey Cephe (2014)

Resim 8: Minare (2014)

Resim 9: Harim Genel Görüntü (2014)

Resim 10: Müezzin ve Kadınlar Mahfilleri (2014)

Resim 11: Mihrap (2014)

Resim 12: Minber (2014)

Resim 13: Batı Giriş Kapısı (2014)

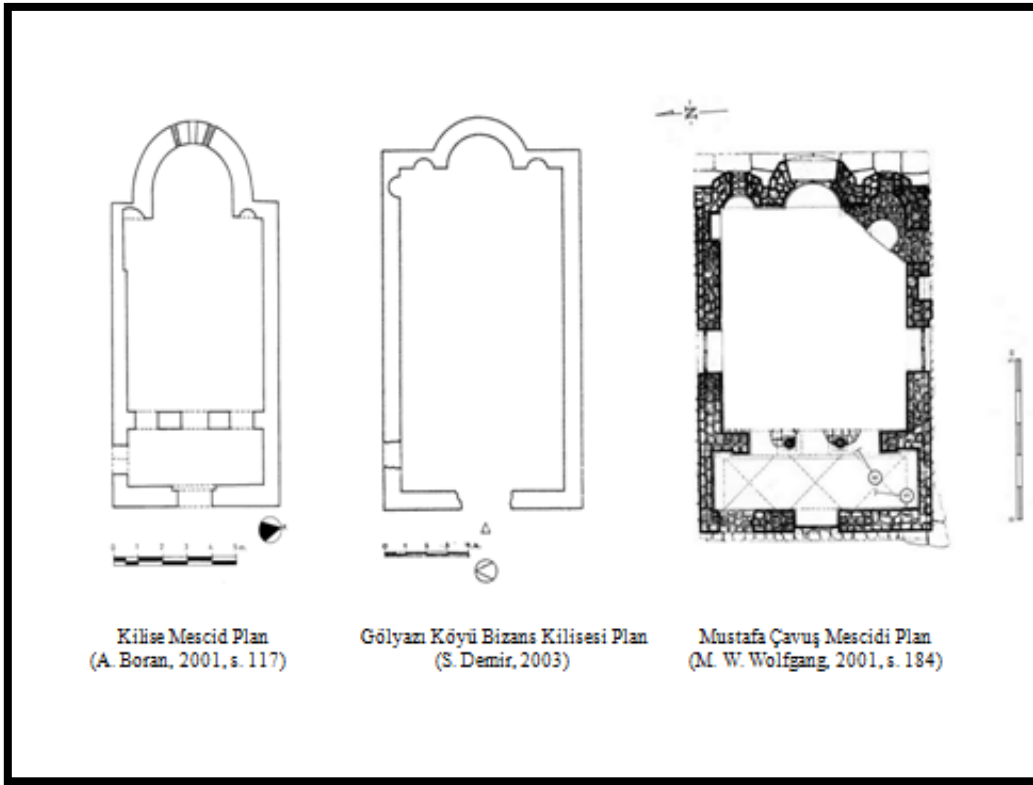

Resim 14: Kuzey Cephe, Opus Reticulatum Tekniğindeki Duvar Örgüsünden Detay

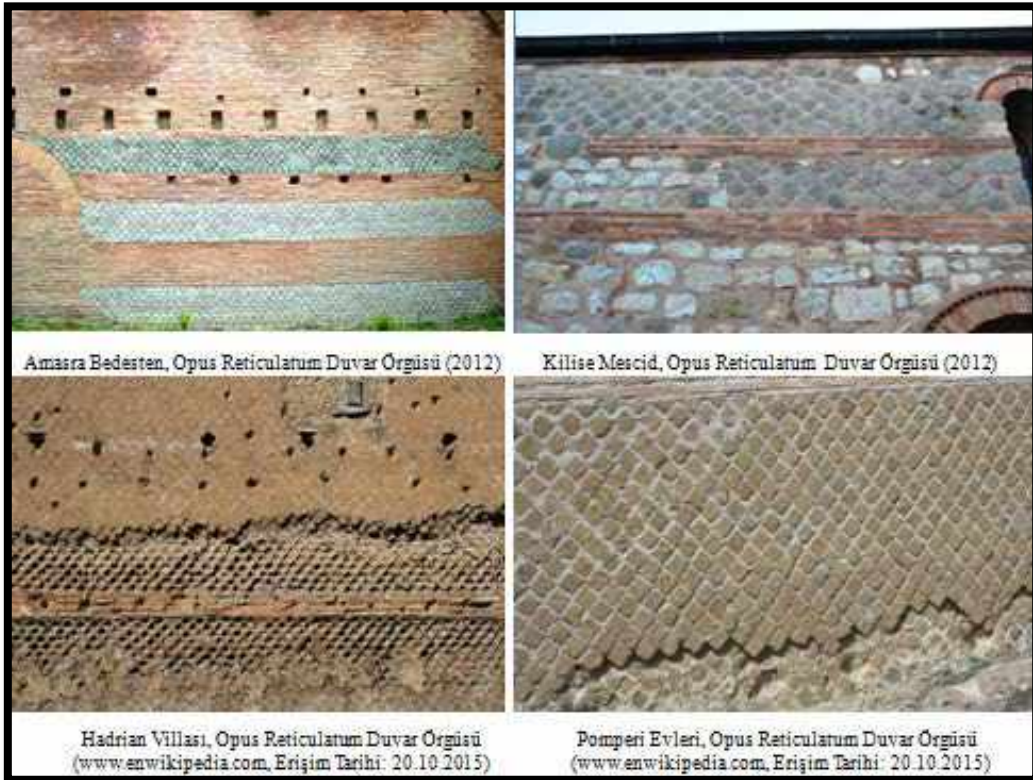

Resim 15: Kuzey Cephe, Alçı Şebekeli Pencere Örneği

Çizim 5: Fatih Camii ile Benzer Diğer Yapıların Planları

Resim 16: Opus Reticulatum Tekniğindeki Duvar Örgüsünün Görüldüğü Yapılar